

نگاهی نو به روش‌شناسی اقدام‌پژوهی به‌مثابه پژوهش کیفی با رویکرد فراتحلیل

سعید بهادری / دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی قم

bsaeid92@yahoo.com

 orcid.org/0000-0002-1631-9716

سیف‌اله فضل‌الهی قمشی / گروه مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی قم، دانشیار تخصصی برنامه‌ریزی درسی

fazlollahigh@yahoo.com

 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۱ - پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۱۳

چکیده

«اقدام‌پژوهی» یا «تحقیق در عمل» یکی از روش‌های تحقیق کیفی است. در این رویکرد، پژوهشگر یا متقاضی تغییر و تحول، مسئله یا مشکل را شناسایی می‌نماید و برای حل آن و ایجاد تغییر در آن به‌طور دقیق اطلاعاتی را جمع‌آوری می‌کند. سپس به اقدام مناسب مبادرت می‌ورزد و از نتایج اقدام ارزیابی به عمل می‌آورد. پژوهشگران علوم انسانی برای بازنگری پیشینه موضوعات پژوهشی و کشف روابط جدید در میان تعداد زیادی از پژوهش‌هایی که قبلاً انجام شده، از روشی به نام «فراتحلیل» استفاده می‌کنند. «فراتحلیل» به فنون آماری اطلاق می‌شود که هدف آن یکپارچه‌سازی نتایج پژوهش‌های مستقل است. با این روش می‌توان نتایج پژوهش‌ها را با یکدیگر ترکیب کرد و روابط تازه‌ای میان پدیده‌های اجتماعی کشف نمود و کاربردی دقیق و علمی یافته‌ها را فراهم نمود. لذا روش پژوهش در این مقاله ابتدا پیشینه روش «اقدام‌پژوهی» و سپس تعریف و تبیین جایگاه آن در میان سایر روش‌های تحقیق را بیان کرده و در ادامه، با مقایسه آن با سایر روش‌ها، قابلیت‌ها و محدودیت‌های این شیوه پژوهشی، فرایند و چرخه اقدام‌پژوهی و گستره و اهداف آن را از طریق رویکرد فراتحلیل بررسی نموده است.

کلیدواژه‌ها: اقدام‌پژوهی، پژوهش کیفی، پژوهش در عمل، فراتحلیل.

برخی «اقدام‌پژوهی» را صرفاً داده‌ای و از نوع «توصیفی» می‌دانند که به توصیف شرایط و یا پدیده‌های مربوط به یک موضوع مانند نظام آموزش، نظام مدیریتی، نظام نظارت، بازرسی و غیر آن می‌پردازد و عده‌ای از پژوهشگران آن را در زمره پژوهش کیفی برمی‌شمارند. «اقدام‌پژوهی» روشی منعطف است و حتی گاه هریک از افرادی که در سازمان یا مجموعه‌ای دست‌اندرکار فعالیت هستند و با فرایند امور جاری سروکار دارند، می‌توانند برای شناخت ابعاد گوناگون مشکلات و آسیب‌شناسی و راه‌های کاهش مشکلات، اقدام‌پژوهی را به شکل انفرادی یا گروهی انجام دهند.

یکی از مزیت‌های اقدام‌پژوهی آن است که پژوهشگر براساس نتایج به‌دست‌آمده، می‌تواند تعدیل یا تغییر لازم را بلافاصله به عمل آورد. در اقدام‌پژوهی معمولاً پژوهشگر، خودش عضو مجموعه پژوهش است و نقش اصلی پژوهش را بر عهده می‌گیرد.

فرایند پژوهش در اقدام‌پژوهی براساس استدلال عملی استوار است، نه استدلال‌های صرفاً فنی (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۳۳۱). پژوهش «اقدام‌پژوهی» در تعلیم و تربیت شکلی از پژوهش کاربردی است که هدف اصلی آن بهبود عملکرد حرفه‌ای فرد انجام‌دهنده این پژوهش است. بخش اعظم اقدام‌پژوهی در تعلیم و تربیت توسط معلمان انجام می‌شود (گال و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۲۷۰).

پژوهشگران علوم انسانی برای بازنگری پیشینه موضوعات پژوهشی و کشف روابط جدید در میان تعداد زیادی از پژوهش‌هایی که قبلاً انجام شده، از روشی به نام «فراتحلیل» استفاده می‌کنند. با توجه به اینکه تعداد پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه علوم انسانی قابل توجه است، ضروری است با انجام پژوهش‌های فراتحلیل این زمینه کار بسته دقیق و علمی یافته‌ها را در جامعه فراهم آورد (عابدی، ۱۳۸۶، ص ۵۳).

روش «اقدام‌پژوهی» کاربرد زیادی در پژوهش‌های کیفی و به‌ویژه با رویکرد اکتشافی دارد و در تحقیقات حوزه علوم رفتاری و به‌ویژه علوم تربیتی برای دسترسی به نظریه‌ها و دیدگاه‌های مناسب برای حل مسئله بسیار تعیین‌کننده است. نگاهی به منابع موجود در زمینه روش‌شناسی اقدام‌پژوهی از جمله تحقیق حسنی (۱۳۹۸)، اسلامی تنها و کرم‌اللهی (۱۳۹۷)، احمدآبادی و همکاران (۱۳۹۰)، امینی و همکاران (۱۳۹۰)، پرویزی و همکاران (۱۳۹۰)، عابدی (۱۳۸۶) و هاشم‌پور (۱۳۸۶) گویای این نکته است که روش‌شناسی‌های معرفی شده گاهی غامض، ناقص و گاهی پیچیده و غیرقابل درک و فهم (گویا، روشن نبوده) بوده و کاربران را با دشواری‌هایی در تشخیص و کاربست مراحل مواجه کرده است.

بدین‌روی این دغدغه در پژوهشگران به وجود آمد که شاید بتوان با یک تحلیل روش‌شناسانه و مطالعه و بررسی منابع روش‌شناسی موجود در مقالات و کتب، روش را با اتقان و وضوح بیشتری معرفی کرد. این مسئله موجب شد ابتدا روش به دقت مطالعه و منابع شناسایی و جمع‌بندی گردد. مطابق مراحل روش «فراتحلیل»، متن یک نوشته اصلی به‌مثابه متن پایه تعیین می‌گردد و تمام مقالات و نوشته‌های موجود گردآوری، مطالعه و با متن

پایه تطبیق داده می‌شود و در نهایت، با پالایش منابع گردآوری‌شده، منابع مرتبط انتخاب و نقاط مشترک در منابع تصریح و عینی می‌شوند.

با این نگاه، روش‌شناسی «اقدام‌پژوهی» مجدد بازپردازش و تکمیل گردید. همچنین با توجه به اینکه روش پژوهش «اقدام‌پژوهی» در سطح جهان، به‌ویژه در محافل علمی ایران، شیوه‌ای جدید است، به نظر می‌رسد شایسته است که این شیوه پژوهشی از لحاظ پیشینه، تعریف، مراحل و فرایند، اهداف، قابلیت‌ها و محدودیت‌ها بررسی گردد تا پژوهشگران در موارد مقتضی از این روش تحقیق به نحو مناسب استفاده کنند.

۱. ادبیات تحقیق

«فراتحلیل» به فنون آماری اطلاق می‌شود که هدف آن یکپارچه‌سازی نتایج پژوهش‌های مستقل است. با این روش می‌توان نتایج پژوهش‌ها را با یکدیگر ترکیب و روابط تازه‌ای میان پدیده‌های اجتماعی کشف کرد. گلاس معتقد است: این روش تحلیل‌های هاست؛ یعنی تحلیل آماری مجموعه‌ای از نتایج مطالعات جداگانه به منظور ادغام یافته‌ها.

همچنین از نظر دی کاستر «فراتحلیل» شیوه‌ای دقیق برای ترکیب هدفمند نتایج مطالعات متعدد برای رسیدن به یک برآورد بهتر درباره حقیقت است. به عبارت دیگر «فراتحلیل» عبارت است از:

الف) جست‌وجوی فراگیر برای تمام مدارک موجود؛

ب) به‌کارگیری معیارهای روشن برای تعیین مقالات قابل شمول؛

ج) تعیین یک اندازه اثر برای هر پژوهش؛

د) یکی کردن اندازه‌های اثر تا رسیدن به یک برآورد کلی تأثیر یک رفتار (استرینر، ۲۰۰۳).

«فراتحلیل» به‌مثابه یک روش برای ترکیب و تلفیق نتایج پژوهش‌های کمی دارای سه مزیت است:

نخست. در این روش اندازه اثر مشارالیه در پژوهش مدنظر قرار می‌گیرد.

دوم. «فراتحلیل» آن است که مقیاسی را به نام اندازه اثر ارائه می‌کند که قابل کاربرد برای همه آمارها و مقیاس‌هاست و این ویژگی از این منظر مهم است که پژوهش‌های گوناگون درباره یک مسئله پژوهشی، از طرح‌های پژوهشی، مقیاس‌ها و آمارهای متفاوت استفاده می‌کنند.

سوم. «فراتحلیل» امکان بررسی میزان تأثیر خصوصیات ویژه هریک از پژوهش‌ها را در نتایج تحقیق مشخص می‌کند (گال و همکاران، ۱۳۹۴).

۲. اقدام‌پژوهی

«اقدام‌پژوهی» فرایند جست‌وجوی منظم مشارکتی برای مشخص کردن یک موقعیت نامعین و کوشش برای کاهش یا رفع آن است (بازرگان، ۱۳۸۵، ص ۱۶۸). فرایند اقدام‌پژوهی یک فرایند حلزونی یادگیری نظامدار است

که در چرخشی مداوم، شامل مؤلفه‌های برنامه‌ریزی اقدام یا عمل، مشاهده و بازاندیشی یا بازتاب است (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۳۳۱).

«اقدام پژوهی» نوعی تحقیق است که توسط خود افراد درگیر در یک مسئله و برای حل یا کاهش آن انجام می‌گیرد. عمل محور اساسی در این نوع تحقیق است (قاسمی پویا، ۱۳۸۱، ص ۹). چهره اصلی اقدام پژوهی با پیوند دو اصطلاح «اقدام» و «پژوهش» نمایان می‌شود (مک برآید و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۲۸).

۳. پیشینه روش «اقدام پژوهی»

از مطالعه ادبیات مربوط به اقدام پژوهی این گونه استنباط می‌شود که این رویکرد نوعی پاسخ خردمندانه به نیازهای علمی و اجتماعی انسان است که در بستر زمان به تدریج شکل گرفته و در عصر حاضر پدیدار شده است. عوامل متعددی در شکل‌گیری رویکرد اقدام پژوهی مؤثر بوده است؛ از جمله فلسفه عملگرا، نظریه سازندگی، روان‌شناسی انسان‌گرا، روان‌شناسی سلامت، تفکر سیستم‌ها، و بعضی از گروه‌های اقلیت که شرایط مناسبی برای ظهور و توسعه اقدام پژوهی فراهم ساخته‌اند.

رویکرد اقدام پژوهی ریشه در فلسفه «پیشرفت‌گرایی» دارد. پیشرفت‌گرایان معتقدند: مهم‌ترین واقعیت «تغییر» است. از دیدگاه مک کرنز مبانی تاریخی و فلسفی اقدام پژوهی از روش علمی برگرفته شده که ریشه آن به اواخر قرن ۱۹ می‌رسد و کلیبر را به‌وجودآورنده آن معرفی می‌کند (آهنچیان، ۱۳۸۳، ص ۱۸۲).

از دیدگاه دیگر، اقدام پژوهی ریشه در آثار روان‌شناس اجتماعی معروف، کورت لوین دارد. او اولین کسی بود که با بیان این عقیده که اگر تحقیق نتواند فایده عملی داشته باشد، تحقیق ناکافی است، زمینه لازم را برای تحقیق عمل‌نگر یا اقدام پژوهی فراهم ساخت. به نظر او، هدف اصلی تحقیق تنها درک و تفسیر رویدادها نیست، بلکه تغییر آنها نیز هست. «تحقیق عمل‌نگر» ابزار نیرومندی برای تغییر و بهبود رویدادها در سطح محلی است (حسن‌زاده، ۱۳۸۲، ص ۱۶۶).

در رویکرد کیفی اقدام‌پژوهی، بیشترین گرایش به مطالعه فرایند پژوهش و روابط بین محقق و محیط پژوهش بوده است. به همین علت، این شیوه پژوهشی در علوم رفتاری، روان‌شناسی، مشاوره، آموزش و پرورش و مدیریت رواج یافته است و در سال‌های اخیر، به‌طور فزاینده‌ای از آن استفاده می‌شود. این شیوه پژوهشی، به‌ویژه در عرصه تعلیم و تربیت می‌تواند به پیوند و ارتباط معقول بین پژوهش‌های آموزشی و تربیتی و جریان تعلیم و تربیت کمک شایانی بکند (جانسون، ۱۳۸۲، ص ۴۵).

کوهن و دیگران (۲۰۰۰) ریشه پژوهش عملکرد یا اقدام‌پژوهی را به سال ۱۹۲۰م می‌رسانند، ولی به نوشته *برایان* (۱۹۹۶) بیش از ۵۰ سال از قدمت این روش نمی‌گذرد. به‌طور کلی، از سال ۷۰۰م با رواج مکتب‌خانه‌ها، استفاده از اقدام‌پژوهی در روش استاد - شاگردی شروع و در سال ۲۰۱۰ گستردگی استفاده از اقدام‌پژوهی در پژوهش‌های دانشگاهی را می‌توان به‌عنوان سیر تکاملی اقدام‌پژوهی نام برد (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۳۳۴).

۴. روش‌شناسی پژوهش اقدام‌پژوهی

در مبحث «روش‌شناختی اقدام‌پژوهی» هرچند بیشتر صاحب‌نظران حوزه علوم تربیتی معتقد به کیفی بودن این روش پژوهشی هستند و اظهار می‌کنند که اقدام‌پژوهی یک پژوهش کیفی ناب است و در مواردی محدود برخی از اندیشمندان، مانند *بیزول* (۲۰۰۰) حتی آن را مبتنی بر رویکردی واقع‌بینانه و تجربی دانسته و در زمره پژوهش‌های کمی به حساب آورده‌اند، اما عده‌ای از صاحب‌نظران نیز در این زمینه، موضعی متفاوت با سایرین دارند. آنها مدعی هستند که اقدام‌پژوهی نوع خاصی از پژوهش است که با انواع کمی و کیفی آن متفاوت است و ضمن اینکه نباید آن را منحصرأ در زمره یکی از روش‌های کیفی و یا کمی پژوهش به شمار آورد، باید توجه داشت که به لحاظ روش‌شناختی، اقدام‌پژوهی واجد ویژگی‌های هر دو رویکرد کمی و کیفی پژوهش‌های حوزه علوم تربیتی است (تومال، ۲۰۱۰، ص ۱۲).

نکته مهمی که به‌طور ویژه در مبحث «روش‌شناختی اقدام‌پژوهی» مطرح و قابل توجه و واکاوی بیشتر است، توجه صاحب‌نظران روش‌شناسی به این موضوع است که اقدام‌پژوهی یک استثنا و نوع خاصی از پژوهش‌های حوزه علوم انسانی و به‌ویژه علوم تربیتی است (مهرمحمدی، ۱۳۹۳، ص ۷۳).

«اقدام‌پژوهی» توصیف، تفسیر و تبیین وقایع همزمان با ایجاد تغییر در بقاء، به منظور بهتر کردن آنهاست. «اقدام‌پژوهی مشارکتی» براساس این مفهوم قرار دارد که پژوهشگران باید به مشارکت‌کنندگان در پژوهش کمک کنند معضلات را حل نمایند و یا وضعیت را بهبود ببخشند. «اقدام‌پژوهی مشارکتی» و رویکردهای مشابه مانند «اقدام‌پژوهی انتقادی»، «اقدام‌پژوهی کلاس درس»، «یادگیری عمل» و «اقدام‌پژوهی صنعتی»، با در نظر گرفتن مشارکت‌کنندگان به‌عنوان پژوهشگران همکار، پویایی‌های مفهومی زمینه را بررسی می‌کنند. بنابراین اقدام‌پژوهی مشارکتی است و ایجاب می‌کند که پژوهشگر به‌جای انجام پژوهش بر روی مشارکت‌کنندگان، با آنها کار کند.

هدف اقدام‌پژوهی مشارکتی این است که دانش و تجربه نظری پژوهشگر را به گونه‌ای با دانش عملی مشارکت‌کنندگان ترکیب کند که هر دو طرف همدیگر را مطلع کرده، به چالش بکشند. در اقدام به سوی هدف پژوهش اقدام‌پژوهی مشارکتی با مالکیت مشترک طرح‌های پژوهش، تحلیل مبتنی بر مشکلات اجتماعی و جهت‌گیری به سمت عمل در جامعه مشخص می‌شود (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۳۳۴).

اقدام‌پژوهی در زمره روش‌های تحقیق توصیفی به شمار می‌رود. هدف این دسته از پژوهش‌های آموزشی، توصیف شرایط یا پدیده‌های مربوط به نظام آموزشی است. با استفاده از اقدام‌پژوهی می‌توان موقعیت‌های نامعین، ملموس، مربوط به اقدام‌ها و عملیات آموزشی را مشخص کرد. بنابراین هر یک از افرادی که در نظام آموزشی دست‌اندرکار فعالیت‌های آموزشی هستند و به‌ویژه مدیران و معلمان که به‌طور مستقیم با فرایند یاددهی - یادگیری سروکار دارند، می‌توانند برای شناخت «مسائل مبتلا به» محیط‌های آموزشی، اقدام‌پژوهی را به صورت انفرادی یا گروهی به کار ببرند. این نوع تحقیق بازخورد لازم را برای بهبود مدیریت واحدهای آموزشی، فرایند یاددهی و یادگیری و نیز ارزیابی از آموخته‌ها فراهم می‌آورد.

اقدام‌پژوهی با پژوهش کاربردی، با وجود وجوه اشتراک، تفاوت دارد. علاوه بر آن، در این پژوهش سعی بر آن است که نتایج تعمیم داده شود، در حالی که در اقدام‌پژوهی هرچند از روش علمی استفاده می‌شود، اما پایش فرایند پژوهش، شدت یادشده را ندارد. این امر به آن علت است که در اقدام‌پژوهی، پژوهشگر درصدد یافتن نتایج تعمیم‌پذیر نیست، بلکه هدف او رسیدن به شناخت علمی درباره مسئله ویژه‌ای است که خود با آن سروکار دارد (بازرگان، ۱۳۸۵، ص ۱۳۷).

۵. ویژگی‌های اقدام‌پژوهی

البوت «اقدام پژوهی» را مطالعه یک موقعیت اجتماعی با دید اصلاح کیفیت اقدام در آن موقعیت تعریف کرده است. کمیس می‌گوید: «اقدام‌پژوهی» شکلی از سؤال یا خوداندیشی است که به وسیله مشارکت‌کنندگان در موقعیت‌هایی که در آنها این شیوه‌ها اجرا شده، پذیرفته گردیده است (عابدی، ۱۳۸۶، ص ۷۳).

با توجه به مطالب مزبور، می‌توان گفت: ویژگی‌های اساسی اقدام‌پژوهی عبارتند از:

۱. بر اهمیت افزایش دانش علمی و حل مشکلات عملی در زندگی واقعی تأکید می‌کند. این نکته هدف بیشتر پژوهش‌های سنتی است، ولی این پژوهش‌ها بر جدایی اقدام و پژوهش تأکید دارند.
۲. بر ارزش‌ها و الگوهای مشترک پژوهشگر و متقاضی تحول و تغییر متمرکز است.
۳. نوعی راهبرد پژوهشی است که مستلزم همکاری متقابل، مبتنی بر احترام و اعتماد پژوهشگر و متقاضی تحول است.
۴. دوره‌ای و طولی است و بر یادگیری و بهبودهای تدریجی و گام به گام تأکید دارد.

نگاهی نو به روش‌شناسی اقدام‌پژوهی به‌مثابه پژوهش کیفی ... ♦ ۱۳

۵. در این روش، فرض می‌شود که پژوهشگر به تماس و تعامل با متقاضیان تحول نیاز دارد تا به‌طور واقعی مشکلات و مسائل آنان را درک و به حل مشترک با آنها اقدام کند.

شکل ۲: ویژگی‌های اقدام‌پژوهی (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۳۳۱)

۶. الگوی پژوهش اقدام‌پژوهی

داوینسون و همکاران (۲۰۰۴) یکی از الگوهای پژوهش عمل‌نگر اقدام‌پژوهی را ارائه داده‌اند که رویکرد اثبات‌گرایی دارد و اصول راهنمای پژوهش عملگر را در پنج اصل ارائه کرده‌اند:

شکل ۳: الگوی اقدام‌پژوهی با رویکرد اثبات‌گرایی

۷. اهمیت و ضرورت اقدام پژوهی

اقدام پژوهی الگویی مفید و توانمند برای عرصه تعلیم و تربیت است؛ زیرا:

۱. مناسب‌ترین راه برای حل مسئله است.

۲. نوعی آموزش حین خدمت است.

۳. دارای نوآوری و دانش‌افزایی است؛ زیرا در این روش به دنبال حل مسئله هستیم.

۴. درصدد اصلاح وضع نامطلوب است. هدف اساسی در این پژوهش اصلاح وضع نامطلوب و کاهش مسائل است.

۵. سبب رشد و بالندگی عمومی می‌شود؛ زیرا تحقیق گستره وسیعی از افراد را درگیر پژوهش می‌کند.

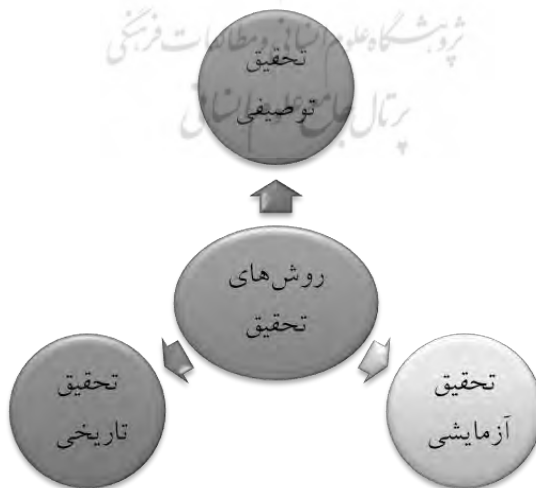
۶. پاسخ‌گویی علمی دارد؛ زیرا گستره وسیعی از افراد درگیر پژوهش می‌شوند.

۷. نزدیکی تفکر و عمل در آن وجود دارد؛ زیرا در این روش هدف نهایی بهبود و اصلاح عمل است (قاسمی

پویا، ۱۳۸۱، ص ۹۵).

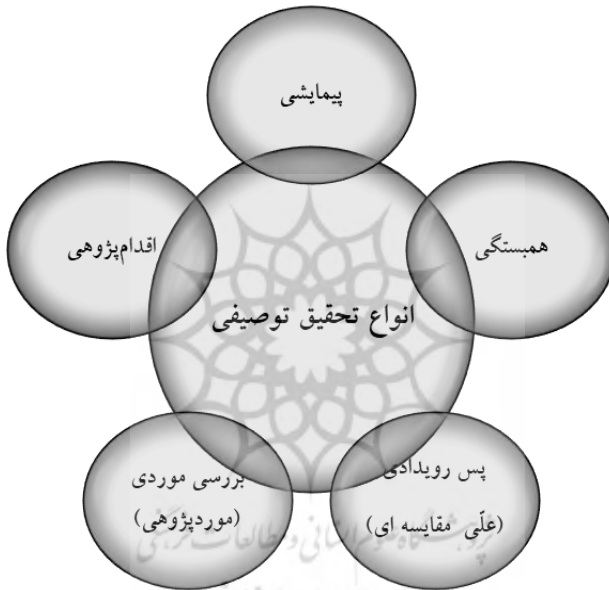
۸. جایگاه اقدام پژوهی در میان روش‌های پژوهشی

در تبیین جایگاه روش اقدام پژوهی، در میان سایر روش‌های پژوهش باید گفت: چنانچه نوع داده‌های موردنیاز تحقیق را ملاک دسته‌بندی روش‌های تحقیق قرار دهیم، می‌توان روش‌های یادشده را به سه دسته تقسیم کرد:

شکل ۴: انواع روش‌های تحقیق

داده‌های لازم برای تحقیق تاریخی که مربوط به رویدادها و وقایع گذشته است، از قبل وجود دارد. در این زمینه، پژوهشگر باید به جست‌وجو بپردازد تا داده‌های لازم را بیابد. این در حالی که برای تحقیق آزمایشی، پژوهشگر باید با پایش متغیرهای ناخواسته، به دستکاری متغیرها بپردازد و از این طریق، داده‌های لازم را تولید کند. در تحقیق توصیفی، پژوهشگر قادر به پایش متغیرهای ناخواسته نیست، ولی سعی دارد «موقعیت نامعین» را شناسایی کند. در تحقیق توصیفی، پژوهشگر متغیرها را بدون پایش بررسی می‌کند تا وضعیت موجود را بشناسد. تحقیق توصیفی را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد:

شکل ۵: انواع تحقیق توصیفی

نتیجه اینکه «اقدام پژوهی» در زمره روش‌های «تحقیق توصیفی» است. هدف این دسته از پژوهش‌ها توصیف شرایط یا پدیده‌های مربوط به یک موقعیت اجتماعی - مثلاً، موقعیت آموزشی یا حرفه‌ای - است. با استفاده از اقدام پژوهی، می‌توان موقعیت‌های مربوط به اقدام‌ها و عملیات آموزشی را مشخص کرد و در بهبود آن کوشید (بازرگان، ۱۳۸۵، ص ۱۶۸).

۹. مبانی فلسفی روش پژوهش اقدام‌پژوهی

اقدام‌پژوهی یک راهبرد پژوهشی است مبتنی بر این فلسفه که پژوهش نباید فعالیتی باشد که پژوهشگر به صورت مجزا از مردم آن را صورت دهد. سیمونز اقدام‌پژوهی را جزو الگوواره جدید، یعنی پژوهش از طریق

همکاری و تشریح مساعی می‌داند که به پژوهش با مردم علاقه دارد تا پژوهش بر روی مردم (خنیفی و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۳۳۲، به نقل از: ادیب حاج باقری، ۱۳۸۶).

«روش مشارکتی» مبتنی بر الگوواره «عمل‌گرایی» است، گرچه برخی از اصول آن با الگوواره‌های «تفسیرگرایی» و «انتقادی» نیز ارتباط دارد. مشخصه عمده معرفت‌شناختی پژوهش عملی مشارکتی آن است که دانش از طریق فرایندهای ارتباطی تعاملی، تعاونی و با ارجاع به دانش عامه در امتداد دانش علمی ساخته می‌شود. در این روش سهم همه مشارکت‌کنندگان در تولید معرفت جدی گرفته می‌شود. از نظر هستی‌شناختی، پژوهش عملی بر تنوع تجربه و ظرفیت در گروه به‌مثابه فرصتی به منظور دستیابی به غنای فرایند پژوهش - کنش استوار است. نتایج بر ساخته شده در فرایند این نوع پژوهش به کنش‌های اجتماعی واقع‌گرایانه می‌انجامد (حسنی، ۱۳۹۸، ص ۳۲).

۱۰. مقایسه پژوهش اقدام‌پژوهی با سایر شکل‌های پژوهش

بیشترین تفاوت اقدام‌پژوهی با سایر اشکال پژوهش در این است که اقدام‌پژوهی بر تأمل و تعمق به‌مثابه یک جزء مهم از چرخه پژوهش تأکید دارد. «تأمل و تعمق» فرایندی است که طی آن دست‌اندرکاران عملی تعلیم و تربیت دنیای پرمسئله و متغیر عمل را به منظور تعمق و تدبر و تبادل نظر درباره معنا، ارزش و تأثیر عملکردشان، گام به گام به عقب برمی‌گردانند. کاروران با استفاده از این تأمل و تعمق، تعهد و مسئولیت‌های جدیدی بر عهده می‌گیرند، موضوع جدیدی برای پژوهش کشف می‌کنند و شناخت جدیدی درباره نقاط ضعف و قوت عملکردشان به دست می‌آورند.

دیوید هابسون معتقد است: پژوهش علاوه بر عمل، این فرصت را به پژوهشگر می‌دهد تا از طریق تعمق و تأمل درباره دنیای خود، دید و تصور تازه‌تری نسبت به آن بیابد و بتواند کارهای خوبی در ارتباط با حیطه کاری خود انجام دهد (گال و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۲۷۹).

تفاوت دیگر اقدام‌پژوهی با سایر روش‌های پژوهش کیفی در این است که اقدام‌پژوهی با فرایندها سروکار دارد تا بروداده‌ها و یا حتی پیامدها. علاوه بر آن، اقدام‌پژوهی به دنبال آزمون فرضیه و تأیید چیزی نیست، بلکه در تحلیل داده‌ها درصد آن است که داده‌ها را با هم مرتبط کند. همچنین وجه تمایز اصلی اقدام‌پژوهی با سایر انواع پژوهش‌ها در اجرای راه‌حل به منظور ایجاد تغییر در وضع موجود است. در واقع، در اقدام‌پژوهی، پژوهشگر درصد یافتن نتایج تأمین‌پذیر نیست، بلکه هدف او رسیدن به شناخت علمی درباره مسئله ویژه‌ای است که خود با آن سروکار دارد (اسلامی تنها و کرم‌اللهی، ۱۳۹۷).

در یک نمای کلی می‌توان تفاوت روش اقدام‌پژوهی با سایر روش‌های پژوهش دانشگاهی را چنین بیان کرد:

نگاهی نو به روش‌شناسی اقدام‌پژوهی به‌مثابه پژوهش کیفی ... ♦ ۱۷

جدول ۱: تفاوت اقدام پژوهی با دیگر روش‌های پژوهشی

روش‌های مرسوم دانشگاهی	اقدام‌پژوهی	ردیف
پژوهش توسط افراد بیرون از سازمان و ناظر بر مسئله انجام می‌گیرد.	پژوهش توسط خود فرد درگیر با مسئله صورت می‌گیرد.	۱
هدف همیشه حل مسئله موردنظر نیست.	هدف همیشه حل مشکل یا کاهش آن است.	۲
پرحجم و در مقیاس بزرگ و اغلب انتزاعی است.	در مقیاس کوچک و عملی است.	۳
پژوهش تا حد زیادی از ارزش‌ها و تعلقات پژوهشگر فاصله دارد.	پژوهش مبتنی بر عواطف و ارزش‌ها و ذهنیات پژوهشگر است.	۴
فرایند پژوهش غالباً خطی است.	فرایند پژوهش غالباً مارپیچی است.	۵
روایی پژوهش قابل برآورد آماری است.	روایی پژوهش پیچیده و مشکل است و به بازتعریف نیاز دارد.	۶
نیازمند فنون و شیوه‌های آماری پیچیده و معتبر است.	به شیوه‌های آماری پیچیده و گوناگون نیاز ندارد.	۷
بیشتر نمونه انتخابی مدنظر است.	نمونه واقعی مدنظر قرار دارد.	۸
تغییر براساس فرضیه‌ها و حرفه‌ای بخردانه پژوهشگر است.	تغییر براساس شواهد محیط انجام پژوهش صورت می‌گیرد.	۹
فاصله نظر و عمل معمولاً زیاد است.	فاصله نظر و عمل کم است.	۱۰
نظر بر عمل مقدم است.	عمل مقدم بر نظر است.	۱۱
ارزشیابی از پژوهش را معمولاً سایر افراد انجام می‌دهند.	ارزشیابی از پژوهش و یافته‌ها توسط خود پژوهشگر یا دوستان نقاد و قابل اعتماد او انجام می‌گیرد.	۱۲
یافته‌ها و نتایج در بیشتر موارد باید تکرارپذیر و تأمین‌پذیر باشد.	یافته‌ها و نتایج الزاماً تکرارپذیر و تعمیم‌پذیر نیست.	۱۳

۱.۱. وجوه اشتراک پژوهش در عمل با سایر پژوهش علمی

پژوهش در عمل با پژوهش‌های علمی، وجوه اشتراک بسیاری نیز دارد. برخی از وجوه مشترک این روش با روش‌های تحقیق دیگر به این شرح است:

۱.۱-۱. نظام‌مند بودن

این روش نیز مانند هر روش تحقیق دیگر، دارای نظام است. در این روش نیز لازم است پژوهنده در عمل مراحل را طی کند تا سرانجام به تغییر و اصلاح امور بپردازد.

۱.۱-۲. بیان مسئله

در این روش نیز باید مسئله مدنظر پژوهنده به‌طور مشخص بیان شود.

۱.۱-۳. پرسش مشخص

مثل هر روش تحقیق دیگر، لازم است پژوهنده دقیقاً مشخص کند که دنبال پاسخ گفتن به چه پرسشی است.

۱.۱-۴. اطلاعات مدون

در این روش نیز راه‌حل‌ها با توجه به اطلاعات جمع‌آوری شده و مدون صورت می‌گیرد. از این‌رو در اینجا نیز می‌توان از ابزار گردآوری اطلاعات (مثل مصاحبه، اسناد، پرسشنامه و مشاهده) استفاده کرد. لازم است اقدام‌پژوه با این ابزار و ویژگی و موارد استفاده آنها آشنایی داشته باشد.

۱۱-۵. انتقادی بودن

در تمام مراحل پژوهش در عمل، پژوهنده می‌کوشد اقدام‌های انجام گرفته را نقد و تفسیر کند. انتقاد اساس هر تحقیق و بررسی است. به مدد نقد و بررسی است که به مجهول‌ها و راه‌حل‌ها دست می‌یابیم. در هر مرحله از تحقیق در عمل، پژوهنده از خود می‌پرسد آیا این «کار من مناسب و درست است؟»

۱۱-۶. پایش نظام‌مند

در تمام مراحل تحقیق، اقدام‌پژوه تلاش می‌کند کارهای خود را ارزیابی کند. به سخن دیگر، در این روش نیز پژوهنده همواره می‌کوشد بر راه‌های علمی گوناگون فرایند امور، نظارت و پایش داشته باشد. این پایش و نظارت به مدد نقد و تأمل کامل می‌شود. برای نمونه، یک معلم برای پایش کاری که شروع کرده، ممکن است از دانش‌آموزان آزمون بگیرد، یا به پرونده تحصیلی آنان مراجعه کند، یا با آنان و والدین آنان مصاحبه کند، یا چگونگی رفتارشان را در محیط کلاس و مدرسه به دقت زیر نظر بگیرد و در هر مرحله برای خود یادداشت‌هایی تهیه کند.

۱۱-۷. تولید دانش

در این روش نیز اگر اصلاح و تغییر مدنظر مطلوب و مناسب باشد، بر دانش خود پژوهنده و همکاران و افراد دیگر افزوده می‌شود و در مجموع، این دانش‌ها سبب افزایش دانش‌ها در موارد گوناگون می‌شود. حتی می‌توان با جمع‌آوری و پیوند دادن این دانش‌ها نظریه‌پردازی کرد. در واقع می‌توان گفت:

- به دانش جدید منتهی می‌شود.

- دانش جدید را به دانش موجود پیوند می‌زند.

- شواهدی را برای پشتیبانی از این دانش تدارک می‌بیند.

- فرایند شکل‌گیری دانش جدید را آشکار می‌سازد (حسنی، ۱۳۹۸، ص ۴۱).

۱۲. فرایند اقدام‌پژوهی

برای فرایند اقدام‌پژوهی، الگوهای متعددی ارائه شده است:

۱۲-۱. الگوی بلوم

بلوم (Bullom) تنها دو مرحله ساده برای آن در نظر گرفته است:

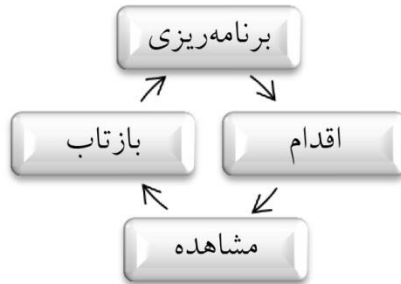
۱. مرحله تشخیصی که در آن، مسائل شناسایی و تجزیه و تحلیل می‌شوند و فرضیه‌ها تدوین می‌گردند.

۲. مرحله درمانی که در آن فرضیه‌های تدوین شده، به واسطه مداخله آگاهانه و مستقیم در موقعیت واقعی

آزمون می‌شوند (حسن‌زاده، ۱۳۸۲، ص ۲۶۶).

۱۲-۲. الگوی لوین

لوین نیز برای اقدام‌پژوهی چهار مرحله ذکر کرده است:

شکل ۶: چرخه اقدام‌پژوهی لوین

- الف. برنامه‌ریزی: اقدام‌پژوهی با یک اندیشه کلی و داده‌هایی برای معرفی موقعیت آغاز می‌شود.
 - ب. اقدام: در این مرحله، حقیقت‌یابی، نظارت و ارزشیابی مداوم مداخله یا برنامه طراحی شده است.
 - ج. مشاهده: در این مرحله، اقدامات انجام شده برای دستیابی به برنامه مورد مشاهده قرار می‌گیرد.
 - د. بازتاب: این مرحله همراه با تعریف مجدد اندیشه‌ها و روش‌های اولیه است.
- هرچند الگوهای گوناگونی از جانب متخصصان فن برای اقدام‌پژوهی ارائه شده است، اما در همه آنها، ویژگی‌های مشترکی وجود دارد که برخی از آنها عبارتند از:
- الف. تقریباً همه صاحب‌نظران اقدام‌پژوهی را چرخه‌ای تصور می‌کنند که حلقه‌های اصلی آن «برنامه‌ریزی»، «اقدام عملی» و «ارزیابی نتایج اقدام عملی» است.
 - ب. اقدام‌پژوهی مشارکت‌جویانه است. مشارکت می‌تواند به تعهد بیشتر بینجامد تا تحقق نتایج و پیامدها آسان‌تر گردد.
 - ج. اقدام‌پژوهی اغلب کیفی است و پژوهش کیفی از قابلیت انعطاف بیشتری برخوردار است (عابدی، ۱۳۸۶، ص ۷۶).

۱۲-۳. الگوی مک برای

نمونه‌ای دیگر از چرخه اقدام‌پژوهی توسط مک برای به صورت زیر مطرح گردیده است:

۱. تشخیص کانون علاقه یا مسئله: تشخیص مشکل یا مسئله که مشکل‌ترین مرحله اقدام‌پژوهی است، پس از یک دوره تعمق درباره موقعیت و محیط کاری و همچنین عمل در حال انجام حاصل می‌شود.
۲. جمع‌آوری داده‌ها و عرضه آنها: در این مرحله انواع داده‌ها از منابع گوناگون و به روش‌های متفاوت گردآوری می‌شود.

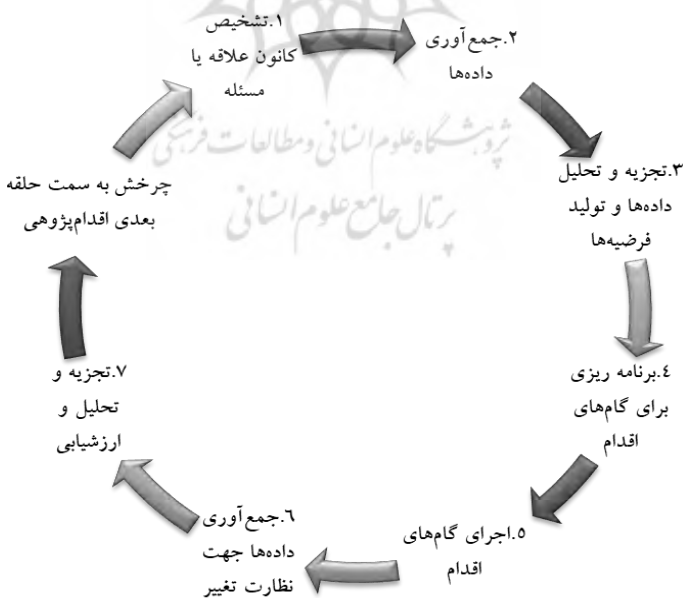
۳. تجزیه و تحلیل داده‌ها و تولید فرضیه: داده‌های جمع‌آوری‌شده در این مرحله به دقت بررسی می‌گردد و فرضیه‌های مقدماتی تدوین می‌یابد. به دنبال بررسی مجدد داده‌ها از فرضیه‌های مقدماتی، فرضیه‌های پرورده شده حاصل می‌گردد.

۴. برنامه‌ریزی برای گام‌های اقدام: در این مرحله ابتدا نظریه ساخته می‌شود و سپس گام‌های اقدام برنامه‌ریزی می‌شوند. این گام‌ها می‌تواند به دنبال تغییرات جدی در شیوه‌های موجود انجام عمل بدون تغییر در کل برنامه باشد، یا اینکه گام‌ها به دنبال جایگزین کردن یک شیوه متفاوت به جای شیوه‌های جاری باشد.

۵. اجرای گام‌های اقدام: گام‌های برنامه‌ریزی‌شده در این مرحله اجرا می‌گردند. باید توجه داشت که تغییر زمانی رخ می‌دهد که اقدامی صورت گیرد و اقدام باید براساس داده‌های جمع‌آوری شده و به دقت تأیید و تعلیق شده باشد تا نتایج و پیامدهای مطلوب را به همراه داشته باشد.

۶. جمع‌آوری داده‌ها به منظور نظارت بر تغییر: پس از اجرای گام‌های اقدام، داده‌هایی جمع‌آوری می‌شود که بر تغییرات حاصل از اجرای اقدام نظارت می‌کند.

۷. تجزیه، تحلیل و ارزشیابی: در این مرحله اقدام‌پژوه، پیامدها و نتایج اقدام را تجزیه، تحلیل و ارزشیابی می‌کند و خود را آماده ورود به مرحله بعد اقدام‌پژوهی - که چرخه بعدی اقدام‌پژوهی است - می‌سازد. مراحل اقدام‌پژوهی به شیوه مزبور را می‌توان به صورت چرخه ذیل نشان داد:

شکل ۷: چرخه اقدام‌پژوهی (مک‌براید، ۱۹۸۹)

۱۳. مراحل انجام اقدام‌پژوهی

وجه تمایز اصلی اقدام‌پژوهی با سایر انواع پژوهش‌ها در اجرای راه‌حل به منظور ایجاد تغییر در وضع موجود است. در شکل ذیل مراحل انجام اقدام‌پژوهی بیان شده است:

شکل ۸: مراحل انجام پژوهش اقدام‌پژوهی (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۳۳۶)

۱.۴. امتیازات اقدام‌پژوهی

اقدام‌پژوهی در عرصه آموزش و پرورش - دست‌کم - دارای پنج امتیاز است که عبارتند از:

- این نوع تحقیق به نظریه و دانش لازم برای بهبود عملکرد کمک می‌کند.

- اقدام‌پژوهی موجب توسعه حرفه‌ای افراد درگیر و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌شود.

- اقدام‌پژوهی موجب شکل‌گیری نظام شبکه همکاری میان افراد گوناگون - از جمله پژوهشگران، معلمان،

والدین و دانش‌آموزان - می‌شود.

- اقدام‌پژوهی موجب می‌شود که افراد درگیر، مسائل و مشکلات را شناسایی و تعیین کرده، به شیوه‌ای

نظام‌مند در پی راه حل باشند.

از اقدام‌پژوهی می‌توان در تمام سطوح و همه حوزه‌های آموزش و پرورش، مدرسه، منطقه، استان و کشور

سود جست (شارع‌پور، ۱۳۸۵، ص ۱۳۹).

۱.۵. محدودیت‌های اقدام‌پژوهی

۱) اقدام‌پژوهی برخی از الزامات را که در سایر تحقیقات متعارف هستند، نادیده می‌گیرد. به همین علت، با

انتظارات برخی از پژوهشگران مطابقت ندارد.

۲) تعداد زیادی از پژوهشگران آگاهی چندانی از آن ندارند، به‌ویژه از روش‌شناسی اقدام‌پژوهی که محور اساسی

این شیوه پژوهشی است و یادگیری آن مستلزم تلاش زیادی است.

۳) در هر حال مهارت، تبحر و تخصص در اقدام‌پژوهی، نیازمند تلاش و صرف وقت زیادی است.

۴) یکپارچگی در اقدام‌پژوهی، نسبت به روش‌های پژوهشی معمولاً دشوارتر است. پژوهشگر اقدام‌پژوه،

هم به عنوان مسئول پژوهش و هم عامل تغییر عمل می‌کند. این امر موجب دشواری انسجام بخشیدن به

اقدام‌پژوهی می‌شود.

۵) در اقدام‌پژوهی، مطالعات کتابخانه‌ای اهمیت بسیار دارد. اما منابع و متون مرتبط به وسیله داده‌هایی

مشخص می‌شوند که پژوهشگر آنها را جمع‌آوری و تفسیر نموده است. به بیان دیگر، در اقدام‌پژوهی ابتدا باید

داده‌ها را جمع‌آوری و سپس برای بررسی و نقد آنها، به متون و منابع علمی رجوع کرد.

۶) در اقدام‌پژوهی در مقایسه با سایر پژوهش‌ها، تدوین گزارش نهایی مشکل‌تر است (هاشم‌پور، ۱۳۸۶).

۱.۶. اهداف اقدام‌پژوهی

در اقدام‌پژوهی، هدف پی بردن به روابط پدیده‌ها و یا - به اصطلاح - متغیرها نیست، بلکه بررسی موضوعاتی است

که فرد در محیط کار و در قلمرو خود با آنها درگیر است و می‌خواهد پاسخ آنها را به صورت علمی و از راه پژوهش

بباید. پس ایجاد تغییر، تعدیل یا اصلاح در وضعیت موجود، هدف عمده در این پژوهش است. در واقع اقدام‌پژوهی دارای سه هدف عمده است:

۱-۱۶. اهداف شخصی

هنگامی که اقدام‌پژوهی اساساً با انگیزه شخصی آغاز می‌شود هدف اصلی آن بهبود عملکرد پژوهشگران است. هدف‌های ویژه که در این پژوهش در اهداف شخصی وجود دارد ایجاد فهم بیشتر درباره افکار و تجارب معلمان، فرهنگ‌سازی فرصت برای راستی‌آزمایی و تولید نظریه و ایجاد خودآگاهی بیشتر در کاربران است. هدف اصلی آن ارتقای خودآگاهی شکوفایی و آگاهی حرفه‌ای در کاربران تعلیم و تربیت است.

۲-۱۶. اهداف حرفه‌ای

هنگامی که اقدام‌پژوهی با اهداف حرفه‌ای انجام می‌شود معمولاً کاربران را در امور ذیل درگیر می‌کند:

(الف) پرداختن به اقدام‌پژوهی به‌مثابه شکلی از برنامه‌های ضمن خدمت برای رشد کارکنان؛

(ب) یافتن توجیهی برای نقشه خود؛

(ج) تولیدکننده دانش و ایجاد شبکه‌های متشکل از کاربران.

اقدام‌پژوهی در این هدف دربردارنده تلاش معلمان در جهت گسترش پژوهش خود به فراتر از کلاس درس است.

۳-۱۶. اهداف سیاسی

تلاش در جهت عادلانه و انسانی کردن فعالیت‌ها، فراهم‌سازی فرصت مشارکت کامل برای همه کسانی است که تحت تأثیر پژوهش قرار دارند (گال و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۲۷۵).

نتیجه‌گیری

«اقدام‌پژوهی» یا «تحقیق در عمل» یکی از روش‌های تحقیق کیفی است. در این رویکرد، پژوهشگر یا متقاضی تغییر و تحول، مسئله یا مشکل را شناسایی می‌کند و برای حل آن، یا ایجاد تغییر در آن، به‌طور دقیق اطلاعاتی را جمع‌آوری می‌کند. سپس به اقدام مناسب مبادرت می‌ورزد و از نتایج اقدام، ارزیابی به‌عمل می‌آورد. بنابراین «اقدام‌پژوهی» به «فرایند پرسیدن سؤالات مهم و تلاش برای یافتن پاسخ این سؤالات به شیوه‌ای روشمند» تعریف شده است. این پرسش‌ها معنادار و حایز اهمیت هستند؛ یعنی محقق قصد و یا نیاز دارد پاسخ به این پرسش‌ها را که از نزدیک با موقعیت کاری او مرتبط هستند، بداند.

همچنین اقدام‌پژوهی از طریق چرخه‌های حل‌زونی شامل شناسایی مسئله، گردآوری نظام‌مند داده‌ها، تفکر و بازاندیشی، تحلیل و در نهایت، تعریف مجدد مسئله توصیف می‌شود. با دو اصطلاح «اقدام» و «پژوهش»، چهره اصلی این روش نمایان می‌شود (گال و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۲۷۳).

کارسون و همکاران (۱۹۸۹) نیز «اقدام‌پژوهی» را ترکیبی از عمل و پژوهش و تلاشی برای شناخت اقدامات تربیتی به منظور اصلاح و بهبود محیط آموزشی تعریف می‌کنند و بر این نکته تأکید دارند که بیشتر کسانی که در یک طرح اقدام‌پژوهی مشارکت داشته‌اند، از نقش و جایگاه تجربه سخن می‌گویند. آنها در پاسخ به این سؤال که «اقدام‌پژوهی چیست؟» می‌گویند:

اول. اقدام‌پژوهی جنبه عملی دارد. به عبارت دیگر، اقدام‌پژوهی تلاشی در جهت شناخت بهتر مسائل زندگی واقعی کلاس درس و مدرسه و چگونگی رویارویی با آنهاست.

دوم. اقدام‌پژوهی به مشاهده منفعل محدود نمی‌شود، بلکه اقدام و عمل را در مرکز توجه خود دارد. این تمرکز توجه ایجاب می‌کند که محققان به‌گونه‌ای در عمل درگیر شوند تا به بهبود اقدامات تدریس در یک کلاس خاص یا در یک مدرسه منتهی شود.

سوم. اقدام‌پژوهی دموکراتیک است. این شیوه پژوهش میزان بیشتری از گفت‌وگو و تعامل بین همکاران ایجاد کرده، مشارکت فعال در تلاش مداوم برای بهبود تدریس را ایجاب می‌کند.

چهارم. اقدام‌پژوهی نظام‌مند و فکورانه و در چرخه‌ای چهار مرحله‌ای انجام می‌شود. آنچه مسلم است اینکه اقدام‌پژوهی روشی برای شناخت و نیز بهبود موقعیت آموزشی است. از این رو اقدام‌پژوهی جنبه بسیار عملی داشته، ریشه در کار روزانه محقق دارد (مک نیف و همکاران، ۱۳۸۲، ص ۲۸).

پژوهش حاضر به بررسی روش پژوهش «اقدام‌پژوهی» با رویکرد «فراتحلیل» پرداخت. «فراتحلیل» راهی است برای ترکیب آماری نتایج مجموعه‌ای از مطالعات پژوهشی که دارای پرسش‌های پژوهشی یکسان درباره یک موضوع واحد به منظور به دست آوردن یک نتیجه‌گیری کلی باشند. اصل اساسی و عملی در فراتحلیل عبارت است از: ترکیب نتایج پژوهش‌های گوناگون و متعدد، استخراج نتیجه‌های جدید و منسجم و حذف آنچه موجب جهت‌گیری در نتایج نهایی می‌شود.

«فراتحلیل» مهارتی است که در آن از روش‌های آماری، کمی و ریاضی استفاده می‌شود. فراتحلیل هدف نیست، بلکه یک روش‌شناسی و تدبیری برای نیل به اهداف تخصصی پژوهشگر است. دغدغه اصلی و مبانی فراتحلیل این سؤال است که چگونه می‌توان نتایج پژوهش‌های انجام‌شده و نظریه‌های صورت‌بندی شده را در عمل به کار برد. در این روش پژوهشگر با ثبت یافته‌های توده‌ای از پژوهش‌ها در قالب مفاهیم کمی، آنها را آماده تحلیل از طریق روش‌های نیرومند آماری می‌کند (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۶، ص ۴۹۳).

«اقدام‌پژوهی» از جمله دستاوردهای نوپایی است که از سوی «پژوهشکده تعلیم و تربیت و شورای تحقیقات» از آن حمایت شده و مطمح نظر قرار گرفته است. افزایش شرکت و استقبال از برنامه‌ها و طرح‌های «معلم پژوهنده» گواهِ این مدعاست.

«اقدام‌پژوهی» فعالیتی علمی است که در آن فرد حین کار و انجام فعالیت، تلاش می‌کند تا وضعیت نامطلوب را به وضعیتی نسبتاً مطلوب تغییر دهد و هدف کار به‌سازی امور و اثربخشی آن است. «اقدام‌پژوهی» نوعی تحقیق است که توسط خود افراد درگیر در یک مسئله و برای حل یا کاهش آن انجام می‌گیرد (احمدآبادی و همکاران، ۱۳۹۰).

در اقدام‌پژوهی، همه موضوعات تحقیق ملموس و عینی و مربوط به فعالیت‌های روزمره کاری است. بنابراین، در این نوع پژوهش، مثل پژوهش‌های صوری دانشگاهی، هدف پی بردن به روابط پدیده‌ها و - به اصطلاح - متغیرها نیست، بلکه بررسی مسائل و مشکلاتی است که فرد در محیط کار و در حیطه شغل خود با آنها درگیر است و می‌خواهد از راه پژوهش، آن را حل کند یا دست‌کم مشکلات را کاهش دهد.

اقدام‌پژوهی براساس استدلال، کاری استوار است، نه براساس استدلال علمی و فنی. برای این منظور، نه‌تنها از روش‌های کمی تحقیق، بلکه از بیشتر روش‌های کیفی استفاده می‌کند. جنبه‌های عملی مدنظر در اقدام‌پژوهی، چنان است که آن را برای ایجاد یک راهبرد اقدام مناسب می‌سازد. به عبارت دیگر، پژوهشگر اقدام‌پژوه آگاهانه درباره فعالیت‌های خود دست به آزمایش می‌زند تا ضمن شناسایی ابعاد گوناگون این فعالیت‌ها، بتواند در راه بهبود آنها با شناخت علمی اقدام کند (اسلامی تنها و کرم‌اللهی، ۱۳۹۷).

در پایان، باید گفت: سازمان‌ها می‌توانند با آموزش و اجرای روش «اقدام‌پژوهی» کارکنانی پژوهنده داشته باشند که در برخورد با مشکلات کاری، آنها را به شیوه علمی حل نمایند و موجب بالندگی خود و سازمان شوند.

منابع

- آهنچیان، محمدرضا، ۱۳۸۳، *اقدام‌پژوهی راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس (اصول، نظریه‌ها، چارچوب عمل)*، تهران، تعلیم و تربیت.
- احمدآبادی، حسن و همکاران، ۱۳۹۰، «مطالعه بنیادهای فلسفی روش تحقیق اقدام‌پژوهی»، *پژوهش*، ش ۳ (۱)، ص ۱۲۳-۱۴۴.
- اسلامی تنها، اصغر و نعمت کرم‌اللهی، ۱۳۹۷، «روش تحقیق اقدام‌پژوهی در علوم اجتماعی»، *عیار پژوهش در علوم انسانی*، ش ۶(۲)، ص ۲۷-۴۰.
- امینی، مسعود و همکاران، ۱۳۹۰، «چتری به نام اقدام‌پژوهی»، *آموزش در پیژسکی*، ش ۱۱(۹)، ص ۱۲۲۳-۱۲۳۰.
- بازرگان، عباس، ۱۳۸۵، *اقدام‌پژوهی*، تهران، دانشگاه تهران.
- پرویزی، سرور و همکاران، ۱۳۸۶، *روش‌های تحقیق کیفی*، تهران، بشری.
- جانسون، مک، ۱۳۸۲، *اقدام‌پژوهی*، ترجمه محمدرضا آهنچیان، تهران، رشد.
- حسن‌زاده، رمضان، ۱۳۸۲، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران، ساوالان.
- حسینی، حسین، ۱۳۹۸، «اقدام‌پژوهی راهبردی برای توسعه حرفه‌ای معلمان فکور»، *پویش در آموزش علوم تربیتی و مشاوره*، ش ۵ (۱۰)، ص ۹۹-۱۱۲.
- خنیفر، حسین و ناهید مسلمی، ۱۳۹۶، *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی (رویکردی نو و کاربردی)*، تهران، نگاه دانش.
- شارع‌پور، محمود، ۱۳۸۵، *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، تهران، سمت.
- عابدی، احمد، ۱۳۸۶، *روش‌شناسی اقدام‌پژوهی و کاربرد آن در پژوهش‌های رفتاری*، قم، حوزه و دانشگاه.
- قاسمی‌پویا، اقبال، ۱۳۸۱، *راهنمای عملی پژوهش در عمل*، تهران، تعلم و تربیت.
- گال، مردیت و همکاران، ۱۳۹۴، *روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی*، ترجمه محمدرضا نصر و دیگران، تهران، سمت.
- مک برآید، شاستاک، ۱۳۸۴، *یادگیری پژوهش‌محور*، ترجمه علیرضا شواخی و فاطمه محمدزاده، تهران، نوآموز.
- مک نیف، جان و همکاران، ۱۳۸۲، *اقدام‌پژوهی*، ترجمه محمدرضا آهنچیان، تهران، رشد.
- مهرمحمدی، محمود، ۱۳۹۳، *جستارهایی در پژوهش در قلمرو آموزش و پرورش*، تهران، تعلیم و تربیت.
- هاشم‌پور، ولی‌الله، ۱۳۸۶، «روش تحقیق اقدام‌پژوهی در گستره تعلیم و تربیت»، *معرفت*، ش ۱۱۷، ص ۶۷-۸۹.
- Eisner, Elliot, 2003, "From episteme to phronesis to artistry in the study and improvement of teaching", *Teaching and Teacher Education*, N. 18, p. 375-385.
- Tomal, D. R., 2010, *Action research for educators*, Rowman & Littlefield Publishers.